

Pracovní a životní prostředí lékaře Vladimíra Vondráčka

Opět saháme po kaleidoskopu, jímž obhlížíme sociálně-historický vývoj, abychom z jednotlivých úloмок informací sestavovali mozaiku posuzování pracovního a životního prostředí určitým zajímavým aktérem. Tentokrát zaostřujeme na lékaře prof. MUDr. Vladimíra Vondráčka (1895–1975), internistu, farmakologa, endokrinologa, psychologa a nejznáměji psychiatra. Již Vondráčkovy somatické dispozice se vyznačovaly nepřehlédnutelným výrazem tváře, zejména však vysokou a nebývale štíhlou postavou. Zesilující faktor osobnosti známý od dávných časů jako *charisma* mu rozhodně nechyběl. Nejenže byl významným a neobyčejně vzdělaným představitelem všech svých oborů, ale uměl o nich navíc ještě poutavě vykládat.

K Vondráčkově charakteristice náleží, že záhy po narození jeho matka zemřela pravděpodobně na tyfus. Vladimírův otec, Václav Vondráček (1849–1912) se vyučil v koloniálním obchodě u Jana Vondráčka, patrně bratra otceva otce. Zemřel 3. prosince 1912, když synovi bylo 17 let. O výchovu Vladimíra se pak starala slečna Anna Círková (1864–1923).

Třídílné paměti Vladimíra Vondráčka, v době prvního vydání (úvodní svazek vyšel v roce 1973) nečekaný knihkupecký hit, mám ve své pracovně doslova po ruce, takže stačí se jenom trochu natáhnout a mohu si v nich číst, případně letmo listovat. I po mnoha letech od svého vzniku stále poskytují řadu zamyšlení nad tím, jak byl a je člověk podobného formátu sociálně a historicky situován.

Pro dotvoření vhodného kontextu citujme Olgu Herbenovou, která pojednala o obytném interiéru některých významných osobností: „Od druhé poloviny 19. století se již počítá se salónek v plánech velkých nájemních domů – tyto místnosti však často měnily i svoji funkci: např. u lahůdkáře Vondráčka, který obýval velký sedmipokojový byt na nároží Perlové a někdejší Ferdinandovy třídy v domě postaveném roku 1866 podle návrhu Ing. Ullmana, byl salón později, když majitel ovdověl, spíše jako spíž. Zejména v zimě se do něho ukládaly šneky a mušle, jak vzpomíná slavný syn lahůdkáře, psychiatr prof. Vladimír Vondráček. I v jiných rodinách se např. v zimě salón nevytápěl“ [*Herbenová 1983: 243*].

A co k tomu říká samotný Vladimír Vondráček, jenž v Herbenovou trefně popsaném bytě žil? „Dům byl ze sociálního hlediska naprosto nevyhovující, jak už tomu u staveb 19. století bývalo. Pokoje pro služebné byly sice prostorné a vysoké, ale jejich okna ústila na chodbu nebo na pavlač. Hrozný byl domovníkův byt. Byly to dvě oddělené místnosti v průjezdě, z jedné do druhé se muselo přes průjezd. Neměly okna a ve dne v noci se tam muselo svítit plynem. Záchod byl na dvoře, asi 40 m daleko. Staří manželé zhasli na schodišti plyn, vynesli židli do 4. patra a při zpáteční cestě dolů zatahovali plynové hořáky s „puncoškami“, které dávaly dost dobré bílé světlo“ [*Vondráček 1978: 118*].

Vladimír Vondráček dále vzpomíná: „Ve čtvrtém patře, kam vedlo 125 schodů, jsme měli prostorné místnosti, i když byly nižší než místnosti v prvních třech patrech. Byla

to kuchyně, vedle ní jídelna, dále ložnice (rohová) s okny na Ferdinandovu třídu, dětský pokoj a „salón“, používaný spíše jako spíž. Zejména v zimě se do něho ukládaly „šneky a mušle“ pro otcův obchod. Na druhé straně pavlače byly tři pokoje pro kupecké mládence. Domácnost vedla teta Anna, mně se věnovala slečna Anna, kupeckých mláďenců bylo 7 až 9, svůj pokoj u nás měly i kuchařka a panská, posluhovačka k nám docházela. V obchodě byla „kasírka“, a dva sluhoové, v terminologii po roce 1918 zřízenci. Pro mládence se vařila snídaně a oběd. Na večeri si chodili“ [Vondráček 1978: 119].

Přidejme ještě jeden detail, jak to tehdy (určitě nejen u Vondráčkových) bývalo: „Dnes se lidé ptají, jak bylo možno tuto domácnost obstarat. Bylo to velice snadné. Uhlíři přinášeli uhlí v putnách až nahoru. Také řezník chodil s masem pro těch 14 lidí denně nahoru. Řadu potravin jsme měli přímo z našeho obchodu a zbytek nakupovala kuchařka nebo panská“ [Vondráček 1978: 119].

Dobovou specifičnost pro nás již velmi vzdáleného životního *milieu* nelze ve Vondráčkových slovech přehlédnout: „V zimních měsících zavládla tma, se kterou dost neúspěšně bojovala petrolejová lampa nebo dvě stearinové svíčky. Elektriku jsem dal zavést až za války, někdy roku 1916, kdy nebyl petrolej ani svíčky. Vystudoval jsem tedy téměř úplně při petroleji a svíčkách a ani mi to příliš nevadilo. V horních patrech nebyl zaveden ani plyn. Hysterik nebo heboid by o mně řekl: churavý jedináček vyrůstající potmě mezi dospělými. Proto snad teď tolik miluji světlo a nenávídím „intimní osvětlení“ drahých vináren a některých interiérů určitých estétů“ [Vondráček 1978: 119].

Aby toho nebylo z dnešního pohledu málo, Vladimír Vondráček mimo jiné uvádí: „Domy byly bez koupelen. Chodilo se do veřejných lázní. Zvláštní oblibě se těšily parní lázně. Můj otec, moje babička a později i přítel Holub velmi rádi chodili „do páry“. Já jsem tam nikdy nebyl. Nyní je v módě ještě drastičtější sauna. Pokud se lidé koupali, koupali se doma v kuchyni v neckách nebo v malých sedacích vanách. V 19. století se koupání v některých kruzích netěšilo velké oblibě. Bylo to přece setkání s vlastní nahotou, a to mohlo budit všelijaké myšlenky“ [Vondráček 1978: 102].

Čtenářovu pozornost v prezentovaných Vondráčkových pamětech docela jistě vyvolají i zajímavé postřehy o lahůdkářských specialitách: „V Praze tehdy byly čtyři velké lahůdkářské obchody: V. J. Vondráček v Perlové ulici, Martin a Riegel v Celetné ulici, Lippert na Příkopech a Stiedl na Malé Straně. Dřevův obchod vznikl až později. V každé větší ulici však byl malý lahůdkářský krám. Jejich majitelé se většinou vyučili ve výše zmíněných obchodech. Obchody se dělily na hokynářství, kupectví a lahůdkářství. U kupců bylo k dostání dost věcí, ti však byli spíše na venkově. V Praze byli hokynáři (hokynářství si mohl myslím zařídit každý, bez výučního listu) a lahůdkářství“ [Vondráček 1978: 163]. Není divu, že zdravím zaujatý lékař Vondráček poté nastoluje podrobnou a zasvěcenou úvahu o různých potravinách, především rybích specialitách, včetně příslušných zpráv o oblíbených úpravách mořských a říčních ryb. Chutě tehdejších strážníků si užívaly plodů moře, ústřic, ale také docela obyčejných šneků.

Člověk by se domníval (já sám jsem byl téhož přesvědčení), že Praha byla v těchto dobách klidné město. Náš Vondráček ovšem ve svých pamětech namítá: „Praha bývalo velmi hlučné město, myslím, že ještě hlučnější než nyní. Jen v několika málo hlavních ulicích byla dlažba ze žulových hranolů, jinak všude byly známé „kočičí hlavy“. Pražští dlaždiči se usilovně bránili asfaltu. Prý je Praha příliš na severu a koně by na něm klouzali, když už měli asfalt ve Stockholmu, byla zase příliš na jihu, když byl i v Římě, tak byla příliš

kopcovitá. Vozy měly železné obruče, jen několik kočárů mělo obruče gumové. Podkovy klapaly. Vozkové dávali výstražné signály svým: Ó ó ó!, což snad byl zbytek slova pozor. Těžké náklady, zejména železné, na „kočičích hlavách“ velice hřmotily“ [Vondráček 1978: 175].

Na základě procházení Vondráčkových vskutku obsáhlých memoárů se naskytá otázka, zda by bylo až tak odvážné považovat reflektivní záběr spojený s jeho všestrannými zájmy za náznak sociologického, neřkuli historicko-sociologického uvažování. Mnohé se dozvídáme kupříkladu o vývoji dopravy, včetně té železniční, Vondráčkovy však neuniká ani historické pozadí kultury, mimo jiné divadla a divadelního provozu, o jeho domovském lékařství nemluvě.

Neméně zajímavé jsou osudy Vondráčkovy ženy Milady: „Slečna Milada Drahorádová se narodila 12. října 1904 na Královských Vinohradech v Divišově (nyní Italské) ulici. Záhy se však její rodiče přestěhovali do Jungmannovy třídy a dva roky nato do nově postaveného domu na Jungmannově nám. č. 1, který patřil matčinu strýci, krejčímu Vendelínu Mottlovi a který navrhl a stavěl „strýc Karel“, totiž jeho syn ing. architekt Karel Mottl“ [Vondráček 1977: 88]. Středoškolsky vzdělaná Milada Vondráčková dělala svému muži sekretářku, pomáhala mu v ordinaci, psala na stroji jeho věci, hlavně vedla domácnost. Podotýkám, že manželství Vondráčkových bylo bezdětné.

Součástí rodinného provozu byly od konce 19. století letní byty, letoviska nedaleko Prahy. Tak Vladimír Vondráček začal jezdit do Senohrab už jako malý chlapec s chůvou. S novomanželkou Miladou pak senohrabské údolí vyměnil za léto v Jevanech, kam jezdil odpočívat do vily, kterou postavil proslulý architekt Josef Fanta. Profesor Vondráček v Jevanech dlouho nepobyl, neboť se v ní podle jeho slov pokaždé nachladil. Proto si kupuje skromnou dřevěnou chatku v údolí Mnichovky.

Celkem vzato, Vladimír Vondráček byl velmi plodný autor po vědecké stránce. Jeho produkce byla impozantní a inspirativní, souvisela s řadou lékařských oblastí: nejen s psychiatrií a lékařskou psychologií, nýbrž i s biochemií, farmakologií, učením o konstituci a charakterologii. Jeho přednášky vždy poutaly zaslouženou pozornost včetně psychiatrické sexuologie.

Od poloviny šedesátých let Vondráček konal přednášky rovněž pro laickou veřejnost, jakož i předavatele humanitních a sociálních věd. Tato fakta dokládá pamětník těchto sezení prof. MUDr. Martin Bojar (nar. 1947): „Podivuhodnou atmosféru měly semináře, demonstrace pacientů inscenované prof. MUDr. Vladimírem Vondráčkem a jeho ochotnou divadelní společností, jež se odehrávaly v proslulé posluchárně psychiatrické kliniky v „Kateřinkách“. Vedle mediků houfně chodívali na dramatická vystoupení pana profesora Vladimíra Vondráčka i posluchači Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a dalších vysokých škol, spolu s hloubavými středoškoláky z blízkého i vzdálenějšího okolí. Do Vondráčkova svatostánku se v podvečer vydávala svobodomyšlná a v jistém smyslu i obskurní společnost. Od mediků a psychologů přes anglisty a teatrology – na „Vondráčkovi“ se scházela týden co týden omladina pražské akademické obce. Mnozí z frekventantů Psychoakademie profesora Vondráčka se o pár let později podíleli na pražském jaru a na studentských stávkách – podzimní a zimní panychidě pražského jara, spojené se sebeobětováním dvou Janů. Nikdo z posluchačů seminářů profesora Vondráčka v šedesátém pátém netušil, jaké bizarní a nenesitelně těžké férie se o pár let budou Vondráčkovi posluchači a obdivovatelé a obdivovatelky pasivně či aktivně zúčastnit“ [Raboch – Gintel – Hildeprantová (ed.) 2015: 62].

Ve shora uvedených případech jsme se uchýlili k delším citacím; parafráze by nebyly tak účinné. Nepodávaly by dobovou atmosféru, v níž zvolený aktér Vladimír Vondráček žil a v náročném povolání pracoval. Chtěli jsme taktéž postihnout sociální, kulturní a ekonomické změny, které během života zmíněného jedince proběhly.

Co by asi řekl všestranný Vladimír Vondráček k obsahu tohoto čísla časopisu *Historická sociologie*? Domnívám se, že by ocenil všechny texty umístěné v tomto žurnálu. Podotýkám ještě, že předložená pojednání prošla jako vždy důkladnou oponenturou, takže bylo možné „vyladit“ uveřejněné texty nejen po obsahové, nýbrž i po formální stránce. Z tohoto úzu nehodláme slevit, stejně jako ze zvyklosti, že úvodní dvě studie jsou obvykle publikovány v anglickém jazyce.

Za všechny příspěvky soustředěné v současné nabídce jmenujme pojednání v angličtině Jakuba Koláčka *Muhammad Khatámi's Reform in Iran...* Právě 23. května 1997 zahájilo vítězství Muhammada Chátamího v prezidentských volbách v Íránské islámské republice krátké období liberalizace v zemi, která se dlouho utápěla v represivním a autoritářském politickém režimu. Nová vláda uvolnila omezení veřejného prostoru, rozšířila rozsah některých občanských svobod a pod hesly „náboženská demokracie“, „právní stát“ a „participace“ vzbudila očekávání další politické změny. Tyto naděje však byly marné a široce populární reformní hnutí bylo potlačeno represí ze strany konzervativního jádra režimu. Tato studie se pokouší ukázat, že přechodné období za Chátamího předsednictví se ubíralo typickou cestou rozkladu poválečných autoritářských režimů, který obvykle začíná rozkolem uvnitř vládnoucí elity samotného režimu.

Nemyslím si, že by bylo potřeba podrobně předvádět nebo naopak chvatně sumarizovat obsahy všech studií zařazených po pečlivém recenzním řízení do tohoto čísla našeho časopisu. Všechny texty také z tohoto ryze odborného důvodu rozhodně stojí za pozornost, ostatně jsme v redakci toho názoru, že každý čtenář si může nejenom samostatně vybrat, ale i stanovit pořadí, v němž se jednotlivými položkami začne probírat. Na závěr editoriale vždycky vyslovujeme přání, aby příspěvatelky a příspěvatelé posílali do redakce zajímavé příspěvky. My sami se totiž rádi probíráme zajímavými tématy, proto tedy, milé autorky a milí autoři, ve svém chvályhodném úsilí nepolevujte. Doufejme nakonec, že rovněž čtenářské společenství kolem časopisu *Historická sociologie* nám bude nadále příznivě nakloněno.

Bohuslav Šalanda

DOI: 10.14712/23363525.2024.1

Literatura

- Herbenová, Olga [1983]. Obytný interiér některých významných osobností české kultury jako typizační prvek měšťanského interiéru 19. století. In. *Město v české kultuře 19. století*. Národní galerie v Praze, s. 238–254.
- Raboch, Jiří – Gintel, Alan – Hildeprantová, Rita (ed.) [2015]. *S anděly nad hlavou. K poctě psychiatra prof. MUDr. Vladimíra Vondráčka, DrSc. (1895–1978)*. Praha: Gasset.
- Vondráček, Vladimír [1977]. *Lékař dále vzpomíná (1920–1938)*. Praha: Avicenum.
- Vondráček, Vladimír [1978]. *Lékař vzpomíná (1895–1920)*. 2. vyd. Praha: Avicenum.
- Vondráček, Vladimír [1988]. *Konec vzpomínání (1938–1945)*. Praha: Avicenum.